

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ В
УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M23z
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Сторожук Лариса Володимирівна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	7
1.1. Сутнісна характеристика професійних інтересів	7
1.2. Розвиток потребово-мотиваційної сфери та інтересів у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	16
1.3. Характеристика профорієнтаційної роботи у закладі загальної середньої освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання.....	22
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ....	30
2.1. Методика дослідження	30
2.2. Результати дослідження.....	38
2.3. Психолого-педагогічні умови формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.....	51
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. Професійне самовизначення є актуальною проблемою навчання та виховання підростаючого покоління. Успішність професійної самореалізації та соціальної адаптації значною мірою визначається діяльністю закладів освіти, спрямованої на формування професійних інтересів в учнів під час навчання. Саме у процесі навчання в закладі загальної середньої освіти діти вперше роблять вагомий крок у своєму житті, а саме вибір майбутньої професії. Його успішність залежить від різних факторів, одним із яких є сформованість професійних інтересів. Тому проблема їх формування є значущою для теорії і практики спеціальної освіти.

Професійна реалізація осіб з інтелектуальними порушеннями є одним із пріоритетних завдань спеціальної освіти. У цьому аспекті вагомим визначається здійснення ефективної профорієнтаційної роботи у процесі навчально-виховної діяльності, спрямованої на формування професійного самовизначення, основою якого є професійні інтереси учнів.

Вивчення професійних інтересів старшокласників та здійснення профорієнтаційної роботи з ними було предметом наукових досліджень Т. Козак, І. Мачуської, Г. Мешко, Н. Пасічник, Н. Тимошенко та ін. У спеціальній педагогіці різні питання профорієнтаційної роботи та формування професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями досліджували Ю. Бистрова, В. Бондар, Т. Докучина, В. Коваленко, Т. Кузнецова, Г. Мерсіянова, З. Огороднійчук та ін. Все ж визначена проблема залишається актуальною, що й обумовило вибір теми нашого дослідження. Формування професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями має свою специфіку, оскільки передбачає урахування особливостей психічного розвитку дітей. Водночас саме підготовка до самостійного життя та самореалізації у житті є пріоритетним завданням освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Динамічні зміни ринку праці та затребуваності різних професій потребує постійного оновлення підходів до профорієнтаційної роботи та формування

професійного самовизначення учнів з інтелектуальними порушеннями з метою їхньої успішної самореалізації у самотійному житті. Тому темою нашого дослідження було визначено «Особливості формування професійних інтересів в учнів з інтелектуальними порушеннями»

Мета дослідження – розробити психолого-педагогічні умови формування професійних інтересів старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичне вивчення літературних джерел з проблеми розвитку та формування професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та виховання.
2. Здійснити аналіз профорієнтаційної роботи у закладі загальної середньої освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання.
3. Дослідити професійні інтереси старшокласників з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком.
4. Обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес як чинник формування професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення, аналіз, синтез, узагальнення літератури з проблеми профорієнтаційної роботи з учнями та формування у них професійних інтересів;

- *емпіричні:* анкетування, диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО), спостереження, методика професійної спрямованості особистості (Дж. Голланд);

- *статистичні:* методи кількісного аналізу емпіричних даних, співставлення, порівняння результатів дослідження та узагальнення.

Наукова новизна результатів дослідження:

подальшого розвитку набули наукові дослідження проблеми профорієнтаційної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями;

досліджено особливості та рівень сформованості професійних інтересів старшокласників з інтелектуальними порушеннями;

розроблено психолого-педагогічні умови формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Теоретичне значення роботи. Аналіз та узагальненні дані результатів теоретичного дослідження проблеми формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями є доповненням до досліджень профорієнтаційної роботи з цією категорією дітей у процесі навчання та виховання в спеціальному закладі загальної середньої освіти. А також можуть стати основою для подальших наукових розвідок щодо реалізації завдань профорієнтаційної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного навчання.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці та апробації методики констатувального експерименту і на основі її проведення визначення рівня та особливостей професійних інтересів старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Також за результатами дослідження було розроблено психолого-педагогічні умови формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Результати кваліфікаційної роботи можуть використовуватись практичними психологами та педагогами для реалізації завдань профорієнтаційної роботи з метою формування професійних інтересів учнів старших класів з інтелектуальними порушеннями. Використання результатів також може бути доцільним при вивченні здобувача вищої освіти навчальної дисципліни «Профорієнтаційна робота з дітьми з ООП», проходженні різних видів практики.

База дослідження. Дослідження професійних інтересів старшокласників здійснювалось на базі Комунального закладу «Вінницька спеціалізована школа» Вінницької обласної Ради та Вінницький ліцей № 34 (м. Вінниця,

Вінницька область). Групу досліджуваних старшокласників становили 24 учні з інтелектуальними порушеннями 9-10 класів та 22 учні з типовим розвитком 9-го класу.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2023 навчальному році. Результати дослідження представлено у публікації у збірнику наукових праць студентів та магістрантів.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (54 найменування). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 69 сторінок, з них – 62 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми формування професійних інтересів дозволило нам зробити такі висновки.

Інтерес має спрямовуючий характер для активності та діяльності людини. Він стимулює особистість до розвитку, пізнання, виконання роботи, спілкування. Інтерес скеровує діяльність та поведінку людини. Інтереси визначають ставлення до діяльності та містять в своїй основі потребу. Соціальні та пізнавальні потреби сприяють формуванню відповідних інтересів, зокрема пізнавально-навчальних, та як результат професійних. Формування професійних інтересів є вагомим умовою успішного професійного вибору та самореалізації.

Інтереси учнів з інтелектуальними порушеннями характеризуються не достатньою стійкістю, ситуативністю, недиференційованістю. Професійні інтереси учнів з інтелектуальними порушеннями залежать від віку, і з оволодінням знаннями про професії, а також певних практичних трудових навиків стають більш стабільними. Розвиток професійних інтересів є пріоритетним завданням профорієнтаційної роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями.

Розвиток професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями є основним завданням профорієнтаційної роботи, ефективність якої у цьому напрямі передбачає стимулювання розвитку пізнавального інтересу до праці, трудової діяльності у процесі урочної та позакласної діяльності. Ефективність формування професійного самовизначення, професійних інтересів учнів з порушеннями інтелекту передбачає комплексний підхід, що містить вдосконалення всієї системи профорієнтації та професійного навчання і виховання та правильну адаптацію випускників до сучасних умов виробництва.

Метою констатувального експерименту було визначити особливості професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями.

При виборі методів дослідження керувались передусім завданнями експерименту та їх доступністю для учнів. Основними методами дослідження

було визначено: анкетування, диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО), спостереження, методика професійної спрямованості особистості (Дж. Голланд). У дослідженні виділили декілька рівнів сформованості професійних інтересів старшокласників, зокрема: високий, середній, низький.

Дослідження професійних інтересів старшокласників здійснювалось на базі Комунального закладу «Вінницька спеціалізована школа» Вінницької обласної Ради та Вінницький ліцей № 34 (м. Вінниця, Вінницька область). Групу досліджуваних старшокласників становили 24 учні з інтелектуальними порушеннями 9-10 класів та 22 учні з типовим розвитком 9-го класу.

Результати дослідження професійних інтересів старшокласників обох груп досліджуваних дозволили визначити особливості та рівень сформованості їхніх професійних інтересів. Високий рівень, який характеризується широкими та стійкими загальними та професійними інтересами спостерігається у 27,27% старшокласників з типовим розвитком. Їхні професійні інтереси є усвідомленими. У досліджуваних з інтелектуальними порушеннями не визначався високий рівень сформованості професійних інтересів.

Середній рівень характерний для 37,5% учнів з інтелектуальними порушеннями та 68,18% учнів з типовим розвитком. Їхні інтереси можуть бути достатньо стійкі, але не пов'язаними з інтересом до майбутньої професії в цілому, не достатньо усвідомленими та можуть лише частково відповідати професійній придатності учня.

Низький рівень виявлено у 62,5% учнів з інтелектуальними порушеннями та у 4,55% учнів типовим розвитком. В цих учнів професійний інтерес не сформований, поверхневий, або ж не поєднується з інтересом до майбутньої професії. Система ціннісних орієнтацій та розуміння значимості професійної діяльності не сформовані. Ці учні не визначають своєї професійної придатності.

Проведене дослідження засвідчило, що у старшокласників з інтелектуальними порушеннями низький рівень сформованості професійних інтересів, що є негативним чинником їхнього подальшого професійного навчання та самореалізації в цілому. Тому **метою** формувального етапу

дослідження була розробка психолого-педагогічних умов формування професійних інтересів у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Основними психолого-педагогічними умовами формування професійних інтересів старшокласників з інтелектуальними порушеннями було визначено наступні:

6. Професійна діагностика з метою визначення індивідуальних нахилів, інтересів, здібностей учнів.

7. Здійснення професійної освіти старшокласників з використання різних форм і методів виховної роботи.

8. Реалізація професійного консультування з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

9. Використання уроків трудового навчання для формування професійних інтересів учнів.

10. Співпраця з батьками у процесі профорієнтаційної роботи на всіх її етапах реалізації.

Розроблені та обґрунтовані психолого-педагогічні умови спрямовані на забезпечення комплексного підходу до формування професійних інтересів старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Реалізації визначених психолого-педагогічних умов передбачає залучення різних фахівців закладу освіти та батьків, провадження різних методів та форм профорієнтаційної роботи з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів та орієнтуванням на їхні нахили, загальні та професійні інтереси, ставлення та цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова І. Проблема організації професійно-трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. № 1(20). С. 6-21.
<https://doi.org/10.33189/epsn.v1i20.200>
2. Афузова Г.В. Психологічні особливості формування професійної спрямованості розумово відсталих школярів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. Вип. 17. С. 311-313.
3. Бистрова Ю.О. Корекційна робота з формування професійного самовизначення учнів з порушеннями психофізичного розвитку. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2012. № 2 (4). С.121-128.
4. Бистрова Ю.О. Психолого-педагогічне забезпечення професійного самовизначення розумово відсталих підлітків. *Освіта на Луганщині: науково-методичний журнал*. 2010. № 2 (33). С. 149–155.
5. Бровченко А.К., Кондратенко В.О., Пехарева А.С. Проблема професійного самовизначення підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. №(1 (349). Ч. 2. С. 192–201.
6. Бровченко А., Хижняк М., Джаббарова Л. Мотиваційні фактори професійного самовизначення осіб із порушеннями інтелекту. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 9. С. 50–57.
7. Вовковінський М. Розвиток в учнів професійно-технічних навчальних закладів мотивації до оволодіння робітничою професією. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України*. Київ : ІПТО НАПН України, 2011. Вип. 2. С. 12-18. <file:///C:/Users/user/Downloads/golub,+12-18.pdf>

8. Горчинський С.В. Взаємозв'язок понять «інтерес», «мотив», «потреба». *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки*. Чернігів, 2007. Вип. 45. С. 119-122.

9. Горчинський С.В. Формування в учнів інтересу до трудового навчання як основи професійного спрямування учнів. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2008. Вип. 47. С. 103–107.

10. Демиденко В.К. Виховання інтересу учнів до навчання. Київ: Знання, 1978. 32 с.

11. Діагностика особистості: путівник практичного психолога : довідник / укладач В.В. Войтко. Кіровоград: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2015. 76 с.

12. Докучина Т. Особливості розвитку особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Inclusion and diversity*. 2023. Вип. 1. С. 24-27.

13. Дубич С.Я., Овчаренко В.Г. Психолого-педагогічний підхід до формування професійного плану у старшокласників загальноосвітньої спецшколи-інтернату. <http://surl.li/bmjvvl>.

14. Закопайло С.А. Формування мотивації та інтересу в учнів загальноосвітніх шкіл до занять фізичною культурою. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2015. Вип. 8. С. 140-146.

15. Зубов В.О. Підприємницький інтерес: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філ. наук: 09.00.03. Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2004. 182 с.

16. Каньоса Н.Г. Мотивація як внутрішній чинник розвитку професіоналізму особистості. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць*. 2012. Вип. 18. С. 333-344.

17. Кесада Т., Венора Л. Питання захисту трудових інтересів осіб з обмеженими можливостями в актах ООН. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 117-120.

18. Коваленко В.Є. Змістовна спрямованість інтересів школярів з інтелектуальними порушеннями як фактор їх залучення до гурткової роботи. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип. 17. С. 142-152.

19. Колишкін О.В. Особливості впровадження профорієнтаційної роботи в спеціальній школі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 91–96.

20. Колобич О.П. Загальна психологія: навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.

21. Король В. Вікові зміни навчально-пізнавальних інтересів учнів IX–XI класів. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2022. № (2). С. 69-74. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-2-69-74>

22. Кузнецова Т.Г. Профорієнтаційна робота як засіб збереження професійного інтересу розумово відсталих учнів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 26. С. 136-139.

23. Левченя В., Назарець Л. Пізнавальний інтерес як мотив навчально-пізнавальної діяльності школяра. *Студентський дайджест*. 2021. Вип.4. С.56-59.

24. Мачуська М.І. Формування в старшокласників інтересу до професії у психолого-педагогічних дослідженнях. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та молоді: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 15. Кн. 1. С. 324-331.

25. Меденцова Т.М. Аналіз понять «мотиви» та «мотивація навчання» особистості. *Народна освіта*. 2009. Вип. 17. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/7/statti/2medencova.htm

26. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 80 с.

27. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнко, 2015. 311 с.

28. Музика О.Л. Взаємодія потреб і здібностей у розвитку творчо обдарованої особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ: Видавництво «Фенікс», 2014. Вип.20. Т.ХІІ. С. 213-228.

29. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз): монографія. Житомир: ЖІТІ. 1997. 214 с.

30. Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г., Аматьєва О.П. Рання профорієнтація дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних та інклюзивних закладах дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 15. С. 75-79. http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/62/part_1/15.pdf

31. Організація профорієнтаційної роботи в навчальному закладі: навчальнометодичний посібник / автори-укладачі: І.В. Мазуркевич, Л.В. Багдасарова, В.М. Лавринюк / за ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОІПОПК, 2014. 157 с.

32. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: метод. посібник / Д.О. Закатнов, О.В. Мельник, О.В. Осипов, О.Л. Морін, Л.А. Гуцан, О.В. Скалько; за ред. Д.О. Закатнова. Київ: ІПВ АПН України, 2005.

33. Пікельна В.С. Розвиток стійкого інтересу учнів до праці на засадах особистісно орієнтованого підходу. *Наукові праці. Педагогічні науки*. 2004. Том 36. Вип.23. С. 38-41.

34. Приходько Т.П. Готовність до вибору професії та професійної діяльності старшокласників допоміжної школи як компонент професійнотрудової соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 150-156.

35. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань,

навчально-виховних комплексів: методичні рекомендації / авт. кол. за наук. ред. І.І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 115 с.

36. Професійна орієнтація: підручник / Єгорова Є.В., Ігнатович О.М., Кобченко В.В., Литвинова Н.І., Марченко І.Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В.В., Татаурова-Осика Г.П., Шевенко А.М.; за ред. О.М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

37. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник / Ігнатович О.М., Татаурова-Осика Г.П., Шевенко А.М.; за ред. О.М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 225 с.

38. Пустовіт Г.П. Зміст та сутнісні характеристики професійних інтересів обдарованих старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 10. С. 5-9.

39. Рудницький С. Інтереси в категоріальному ряду «потреби» - «інтереси» - «цінності» - «ідеологія». *Політичний менеджмент*. 2021. №3. С. 151-161.

40. Самостійна робота студентів з дисциплін професійної підготовки за спеціальністю 016 Спеціальна освіта: навчально-методичний посібник / кол. авторів; за заг. ред. С.П.Миронової. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 144 с.

41. Сидоренко В.К. Наукові основи професійного самовизначення школярів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2000. №2. С. 48-53.

42. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник . Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. Ч. 2. 224 с.

43. Синьов В., Матвєєва М., Хохліна О. Психологія розумово відсталої дитини : підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

44. Сіренко В.Ф. Інтереси і влада: монографія. Київ : Оріяни, 2006. 536 с.

45. Скрипник Н. Психолого-педагогічне дослідження та корегування професійних інтересів здобувачів вищої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2023. № 2. С. 50–57. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2023.282459>

46. Солдатенко В.М. Формування професійного інтересу в студентів технічних ВНЗ. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Особливості підготовки сучасного фахівця*. 2021. С. 45-50.

47. Спеціальна психологія. Тексти: навчальний посібник / за ред. М. Матвєєвої, С. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1999. 158 с.

48. Столяренко О.Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

49. Федоришин Б.О. Методика виявлення і оцінки загальних інтересів особистості учнів: метод. рекомендації. Київ: Центр міжнародної освіти, 1998. 24 с.

50. Ховрич М.О. Моніторинг професійного самовизначення учнів основної школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету* / гол. ред. М.О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2011. Вип. 88. 288 с.

51. Чеботарьова О.В. Професійно-трудове орієнтування учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. <http://surl.li/rvoaji>.

52. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Том 31. № 3. С. 39-45.

53. Шаргородська Т. Інтерес, як важливий мотив пізнавальної активності молодших школярів
https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_2/visnuk_93.pdf

54. Яо Пейчань Професійний інтерес у наукових проекціях. *Науковий часопис. Серія 15. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2018. Вип. 31. С. 39-43.